

ЄСИПОВИЧ К.П.

Київський національний лінгвістичний університет

ДИСПОЗИЦІЯ АКТАНТІВ У КОГНІТИВНІЙ МАПІ ФРАГМЕНТУ “РОНСЕВАЛЬСЬКА БИТВА”

Статтю присвячено розробці методики когнітивного мапування фольклорного дискурсу Франції. Комплексний підхід моделювання когнітивного простору фольклорного дискурсу здійснюється через моделювання його функціонального змісту, а саме через упорядкування пропозиціональних моделей, які мають атрибутивну і трансформативну складову.

Ключові слова: актант, диспозиція, когнітивний простір, когнітивна мапа.

Статья посвящена разработке методики когнитивного картирования фольклорного дискурса Франции. Комплексный подход моделирования когнитивного пространства фольклорного дискурса осуществляется посредством моделирования его функционального содержания, а именно упорядочения пропозициональных моделей, которые имеют атрибутивную и трансформативного составляющую.

Ключевые слова: актант, диспозиция, когнитивный пространство, когнитивная карта.

The Article is devoted to the development of the techniques of the folk discourse of France cognitive mapping. The complex approach of the folk discourse cognitive space modeling is carried out by modeling of its functional content, namely by ordering of the propositional models having attributive and transformative component.

Keywords: actant, disposition, cognitive space, cognitive map.

Актуальність даної статті зумовлюється загальною спрямованістю сучасних мовознавчих студій на застосування сучасних лінгвокогнітивних методів обробки та зберігання необхідної інформації у різних видах дискурсу. Побудова когнітивної мапи є ефективним методом структурування та упорядкування отриманої інформації.

Наукова новизна статті полягає у застосуванні методики мапування у дискурсивних дослідженнях на матеріалі фольклорних

Єсіпович К.П.

текстів, що є ефективним засобом наочного відображення новітніх лінгвокогнітивних прийомів обробки фольклорного надбання етносу.

Об'єктом дослідження є моделювання когнітивного простору епічного твору.

Предметом дослідження є пропозиціональні моделі, які мають атрибутивну і трансформативну складову.

Матеріалом дослідження виступив текст оксфордського рукопису центральної пам'ятки французького героїчного епосу "Пісня про Роланда".

Актуальні когнітивні дослідження спрямовані на експлікацію концептів, які утворюють концептуальну картину світу, в якій зберігається зміст знання, досвіду та процесів його пізнання. При вивченні лінгвокультурних концептів увагу дослідників звернено на визначення лінгвокультурологічного наповнення його складників [1:78]. Надзвичайно важливу ролі відіграє культурна складова, яка притаманна лінгвокультурним концептам – одиницям національно-специфічних і мовних картин світу [2:197]. Лінгвокогнітивний і лінгвокультурологічний підходи в дослідженні концепту доповнюють одне одного. Багатозначність тлумачення поняття концепт, різноманітність методів його дослідження відкриває нові перспективи розвитку цього напрямку мовознавства [3:283].

Когнітивний простір оповіді заповнений вербальними знаками, або концептами, які репрезентують предмети, явища та процеси. Аналіз тексту передбачає розкриття наповнення цих концептів та інтерпретацію зміст оповіді. Ця взаємодія може бути представлена в термінах "актантних ролей" або "акторів" [4:280-288].

У наступному фрагменті, фігурують дійові особи, які у нашому дослідженні розглядаються як актанти, що виступають у оповіді позитивними персонажами, статус яких умовно позначений знаком "+".. : актант (Ch) – *Carlemagne*, актант (R) – *Rollanz*, актант (Ol) – *Olivers*, актант (Ans) – *Ansès li fiers*, актант (Sans) – *Sansun li Dux*, актант (Geof) – *Geoffroi d'Anjou*, актант (Geri) – *Gerins*, актант

(Ger) – *Gerers*, актантом (*altres*) – умовно назвемо 15 тисяч французів 108 *des autres* ... 109 *quinze milliers*.

Разом з тим у оповіді фігурують негативні персонажі. Умовно їхній статус позначимо знаком "-": актант (M) – *Marsilie*, актант (Bl) – *Blancandrins de l'castel de Val-Funde*, актант (Cl) – *Clarin de Balaguet*, актант (Es) – *Estamarin*, актант (Eud) – *Eudropin*, актант (Pr.) – *Priamun*, актант (Garl) – *Garlan le barbet*, актант (Mach) – *Machiner*, актант (Ma) – *Maheu, Malbien d'ultra-mer*, актант (J)1 – *Joïmer*.

Власне герої оповіді та процес їх взаємодії можна описати за допомогою визначення їх диференціальних функцій. Подібна схема була вибудована у структуралістській теорії для опису міфу, епосу та чарівної казки, що дало нам підстави використовувати її для аналізу інших жанрів фольклорного дискурсу Франції, а саме народної лірики, народної драми, народного ліро-епосу.

Нижче наведемо приклад упорядкування ментальних диспозицій актантів у формуванні когнітивної мапи фрагменту *Пісні про Роланда*, яку назвемо "Ронсевальська битва".

У Сарагосі чути гуркіт барабанів: 853 *En Sarraguce fait suner ses taburs*; підступний Марсилій збирає військо; 879 *Tut premiereins l'en respunt Falsarun: Icil ert Frere al rei Marsilium*; / 885 *Reis Corsablis il est de l'altre part*; / 894 *Un amurafle i ad de Balaguet*; 909 *Un almacur i ad de Moriane*; / 914 *Se truis Rollant, de mort li duins fiance*; 931 *d'altre part est Escremez de Valterne*; 940 *D'altre part est uns paiens Esturganz*; / 955 *Curenz i vint Margariz de Sibilie*; 975 *D'altre part est Chernublesbde Munigre*. За словником лексема *curenz* [5;6] позначає «courir»; *vint* [5;6] «venir». Результати пропозиціонального аналізу зазначеного фрагменту представлений у таблиці (див. табл. 1):

Таблиця 1

Пропозиціональний аналіз фрагменту "Марсилій збирає військо"

Пропозиціональні структури	Моделі пропозиціональних структур
Actant (-) – curir + venir – Actant (M -)	агенс – дія – агенс

Диспозицію актантів у наративному просторі фрагмента епічного твору "Пісня про Роланда" зобразимо на схемі (рис. 1):

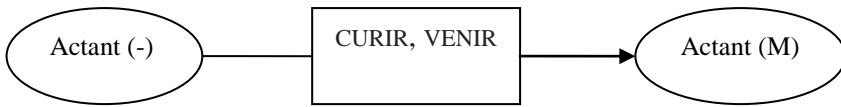

Рис. 1 Диспозиція актантів фрагменту "Марсилій збирає військо"

Карл вже далеко, Роланд і граф Олів'є піднімаються на високий пагорб і бачать численні війська сарацинів. *1017 Olivers est muntez desur un pui / Guardet suz destre par mi un val herbus, / Si veit venir cele gent païenur.* Олів'є дорікає Ганелону у зрадництві і благає Роланда сурмити в ріг. Карл ще може почути заклик повернути війська: *1051 Cumpainz Rollanz, kar sunez vostre corn: / Si l'orrat Carles, si retournerat l'oz.* Але гордовитий Роланд не бажає допомоги і просить воїнів безстрашно йти в бій і здобути перемогу: "Воюватимемо за милу Францію!" *1053 Respunt Rollanz: «Jo fereie que fols, / En dulce France en perdreiemun los...»*

Знову піднімається Олів'є на пагорб і бачить вже зовсім близько маврів, їхні війська постійно збільшуються, вони прибувають. Він знову молить Роланда сурмити, щоб Карл почув їх поклик і повернув назад: *1059 Cumpainz Rollant, l'olofiant kar sunez / Si l'orrat Carles, ferat l'ost returner.* Роланд знову відмовляється від ганебного безумства. Проходить час, і втретє Олів'є, побачивши війська Марсилія, просить Роланда не губити даремно людей, адже їм не впоратися з численними військами сарацинів: *1070 « Cumpainz Rollant, l'olifan kar sunez: Si l'orrat Carles, ferat l'ost returner. ».* Роланд не хоче нічого чути; *1073 Ne placet Deu, ço seit de nul hume vivant / 1106 Respunt Rollanz: Ne dites tel ultrage... ».* За словником старофранцузької мови лексеми: *muntez* означає « monter »; *pui* – « mont »; *veit* – « voir »; *gent païenur* – « ennemi »; *ultrage* –

« honteuse parole » [5;6]. Результати пропозиціонального аналізу зазначеного фрагменту представлені у таблиці (див. табл. 2):

Таблиця 2

Пропозиціональний аналіз фрагменту "Прелюдія битви з маврами"

Пропозиціональні структури	Моделі пропозиціональних структур
Actant (O +) – munter – pui	агенс – дія – локатив
Actant (O +) – vëoir – Actant (-)	агенс – дія – агенс
Actant (O +) – 3 × demander – Actant (R +) – suner – corn	агенс – 3 × дія – агенс – дія – інструмент
Actant (R +) – 3 × respunt – Actant (O +) – ultrage	агенс – 3 × дія – агенс – об'єкт

Диспозицію актантів у наративному просторі фрагмента епічного твору "Пісня про Роланда" зобразимо на схемі (рис. 2):

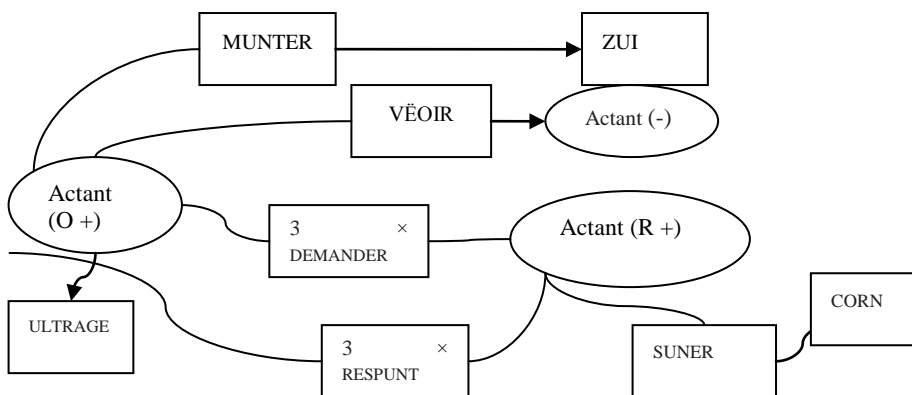

Рис. 2 Диспозиція актантів фрагменту "Прелюдія битви з маврами"

Наступний фрагмент "Пісні про Роланда" ілюструє бій франків із сарацинами. У жорстокій битві зійшлися французи та війська Марсилья. 1190-1200 *Rollanz – Aelroth 1201 Odsun espiet li getet fors; 1235 arcevesques Turpins Corsablis; 1250 Pleine sa hanste l'abat mort si'chemin; 1261 Gerins fiert Malprimis de Brigal; 1269 Esis cumpainz Gerers fiert Amurefle; 1281 Anséis laissent le cheval curre, / Si vait ferir Turigs de Turteluse; 1289 E Engelers, li Guascuinz de Burdele / Si vait ferir Escremez de Valterne1; 1297 E Otes fiert un paien, Estorgant; 1304 E Berengers il fiert Esrtamariz. [7].*

Минає година, французи рубають маврів, лише крики і брязкіт зброї лунають над ущелиною. Граф Олів'є мчить по полю з уламком списа, він вражає мавра Мальзарона, за ним Тургиса, Есторгота. 1355 *Evait ferir un païen, Malsarun; 1357 puis ad ocis Turgin e Esturgus*. Граф Олів'є вже вразив сімсот невірних. *Mort le tresturnet ad tut vii c des lur*. Бій стає гарячішим. Жорстокі удари вражають і франків, і сарацинів, але франки не мають свіжої сили, а утиск ворогів не слабшає.

Марсильй мчить із Сарагоси з величезним військом, він жадає зустрічі з племінником Карла, графом Роландом: 1449 *Marsilies vient par mi une vallée. Od sa grant ost que il out asemblé / xx escheles ad li reis anumbrées*. Роланд бачить, як наближається Марсильй, і тільки тепер остаточно розуміє мерзенну зраду свого вітчима: 1457 *Guenes li fels ad nostre mort jurée*.

Триває жакхливий бій, Роланд бачить, як гинуть молоді франки, і з каяттям кидається до Олів'є, він хоче сурмити в ріг. 1691 *Li quens Rollanz des soens i veit grant perte / Sun cumpaignun Oliver en apelet / Bel sire, cher, cumpainz, pur Deu que vus enhaitet, / Tanz bons vassals veez gesir par tereé. / 1702 Ço dist Rollanz: Cornerai l'olifant; Si l'orrat Carles, ki est as porz passanz*. Але Олів'є говорить, що пізно кликати Карла на допомогу, тепер імператор не допоможе, і стрімко мчить в гущавину бою. 1708 *Quant je l'vus dis, némen feistes nient, / Mais ne l'ferez pas le men loement*. Роланд сурмить. Кривавою піною покривається рот Роланда, розкрилися жили на скроні, звук Оліфанта лунає далеко. За словником лексема

ferir (старофр.) означає «frapper»; *vëoir* (старофр.) – « voir »; *suner* (старофр.) – « sonner »; *ocis, ocire* (старофр.) « tuer » [5;6]:

*1761 Li quens Rollanz par peine e par ahan,
Par grant dulur, sunet sun olifant;
Par mi la buche sn salt fors li clers sancs,
De sun cervel li tient l'oïe en est rumpanz [7].*

Результати пропозиціонального аналізу зазначеного фрагменту представлений у таблиці (див. табл. 3):

Таблиця 3

Пропозиціональний аналіз фрагменту "Битва фразцузів та маврів"

Пропозиціональні структури	Моделі пропозиціональних структур
Actant (R +) – ferir – Actant (Ael -)	агенс – дія – агенс
Actant (T +) – ferir – Actant (C -)	агенс – дія – агенс
Actant (G +) – ferir – Actant (Malp -)	агенс – дія – агенс
Actant (Es +) – ferir – Actant (Am -)	агенс – дія – агенс
Actant (En +) – ferir – Actant (Gas -)	агенс – дія – агенс
Actant (Ot +) – ferir – Actant (Es -)	агенс – дія – агенс
Actant (Ber +) – ferir – Actant (Est -)	агенс – дія – агенс
Actant (O +) – ocire – VIIC Actant (-)	агенс – дія – агенс
Actant (M -) + Actant (-) – venir	агенс – дія
Actant (R+) – vëoir – perte	агенс – дія – факитив
Actant (O+) – apelet – Actant (R+)	агенс – дія – агенс
Actant (R+) – SUNER – CORN	агенс – дія – інструмент

Диспозицію актантів у наративному просторі фрагмента епічного твору "Пісня про Роланда" зобразимо на схемі (рис. 3):

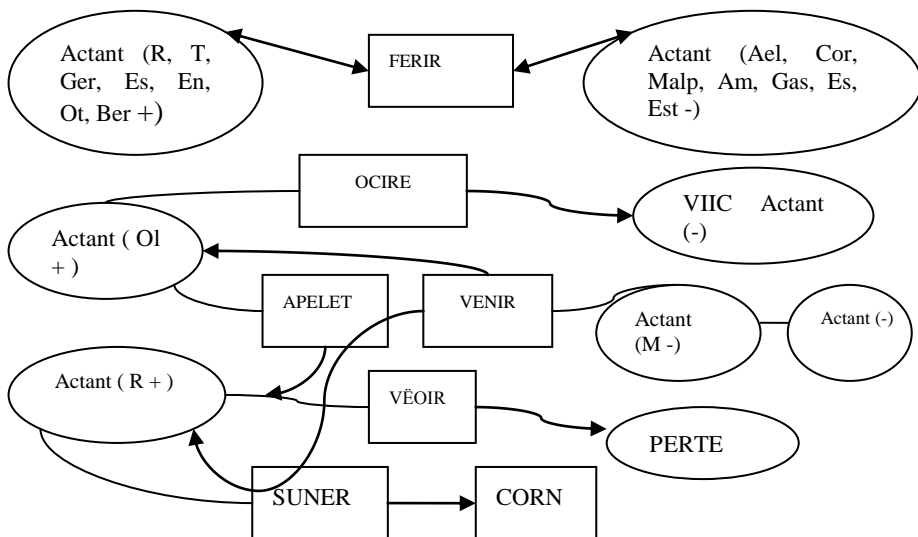

Рис. 2 Диспозиція актантів фрагменту "Битва фразцузів та маврів"

Дійшовши до кордону Франції, Карл чує рiг Роланда, вiн розумiє, що передчуття його не були марними. 1788 *Carles l'oit, e ses Franceis l'entendent: oit (старофр.) uit « entendre » / Ço dist li reis: Cil corn ad lunge aleine!* Імператор повертає війська і мчить на допомогу, повний розпачу. Все його військо також не може стримати сліз: 1812 *Li Emperere chevalchet par irrur, / E li Franceis dolent e curius. N'i ad celui ki durement ne plurt:* лексема *plurt* (строфр.) за словником означає « pleurer » [5;6].

Результати пропозиціонального аналізу зазначеного фрагменту представлені у таблиці (див. табл. 4):

Таблиця 4

Пропозиціональний аналіз фрагменту "Повернення короля Карла"

Пропозиціональні структури	Моделі пропозиціональних структур
Actant (Ch +) – uit – corn	агенс – дія – об'єкт
Actant (Ch +) – chevalchet	агенс – дія
Actant (+) – entendre – corn	агенс – дія – об'єкт
Actant (+) – plurt	агенс – дія

Диспозиція актантів у наративному просторі фрагмента епічного твору "Пісня про Роланда" зобразимо на схемі (рис. 4):

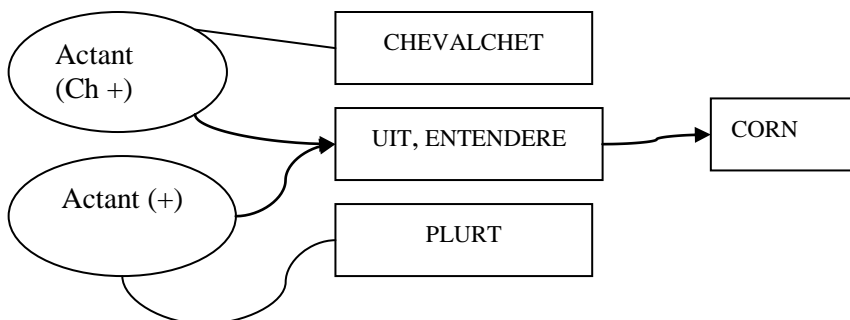

Рис. 4 Диспозиція актантів фрагменту "Повернення короля Карла"

В уривку 1851–1924 йдеться про наслідки бою франків з маврами. Роланд дивиться на гори і долини. Скрізь – смерть і кров, скрізь лежать французи, воїн оплакує їх: *1851 Rollanz regardet es munz e es lariz, / De cels de France i veit tanz morz gesir, / E il les plurent cum chevalers gentilz.*

Минає деякий час, Роланд повернувся на поле битви, він ріже ворогів на шматки, розсікає Дюрандалем Фальдрона та

багатьох знатних маврів. Жахливою є помста Роланда за загибель воїнів і за зраду Ганелона [7]. :

1869 *Li quens Rollanz, el'champ est repairez,*
Tient Durendal, cume vassals i fiert;
Faldrun de Pui i ad par mi trenchet
E xxiiii de tuz les melz preisez

На полі битви він натрапляє на Марсилія, і відрубає йому руку: 1902 *Vait le ferir en guise de barun, / Trenchet li ad li quens le destre puign;* царевича, сина Марсілія, Роланд звалив з коня мечем булатним і заколов списом. 1904 *Puis, prent la teste de Jurfaleu le blund; / Icil ert filz à rei Marsiliun.* Марсілій перелякано втікає, але це вже йому не допоможе: війська Карла занадто близько: 1913 *De ço qui calt? Se fuit s'en est Marsilies.*

Один сарацин на скакуні підлітає до Олів'є і вражає його в спину булатним списом: 1943 *Li Algalifes sist sur un cheval sor, / Brochet le ben des esperuns ad or / Fiert Oliver derereen mi le dos.* Роланд дивиться на графа Олів'є і розуміє, що друга вбито: 2021 *Morz est li quens, que plus ne se demuret. / Rollanz li bers le pluret, si l'duluset; Jamais en tere n'orrez plus dolent hume.* Роланд йде по полю, де відбувалася битва, волаючи він збирає тіла друзів. За словником лексема *munz* означає (старофр.) «mont»; *lariz* (старофр.) – «collines», *repair* (старофр.) – «pays ou l'on revient après de l'absence», *trenchet* (старофр.) – «trancher»; *cercet* (старофр.) «fouiller» [5;6]:

2184 *Rollanz s'en turnet, par le camp vait tut suls,*
Cercet les vals e si cercet les munz;
Ploec truvat Gerin, Gerer sun cumpaïgnun,
Et si truvat Berenger et Otun,
Ploec truvat Anséis e Sansun,
Truvat Gerard le veill de Russillun [7].

Результати пропозиціонального аналізу зазначеного фрагменту представлені у таблиці (див. табл. 5):

Таблиця 5

Пропозиціональний аналіз фрагменту "Втрати франків"

Пропозиціональні структури	Моделі пропозиціональних структур
Actant (R +) – regardet – munz, lariz	агенс – дія – об'єкт
Actant (R +) – veit – morz	агенс – дія – факитив
Actant (R +) – tient – durendal	агенс – дія – інструмент
Actant (R +) – fiert – Actant (R -)	агенс – дія – агенс
Actant (R +) – trenchet – Actant (M -)	агенс – дія – агенс
Actant (R+) – prent la teste – Actant (J-)	агенс – дія – агенс
Actant (Alg -) – fiert – Actant (Ol +)	агенс – дія – агенс
Actant (R +) – plurt	агенс – дія
Actant (R +) – cercer – Actant (+)	агенс – дія – агенс

Диспозицію актантів у наративному просторі фрагмента епічного твору "Пісня про Роланда" зобразимо на схемі (рис. 5):

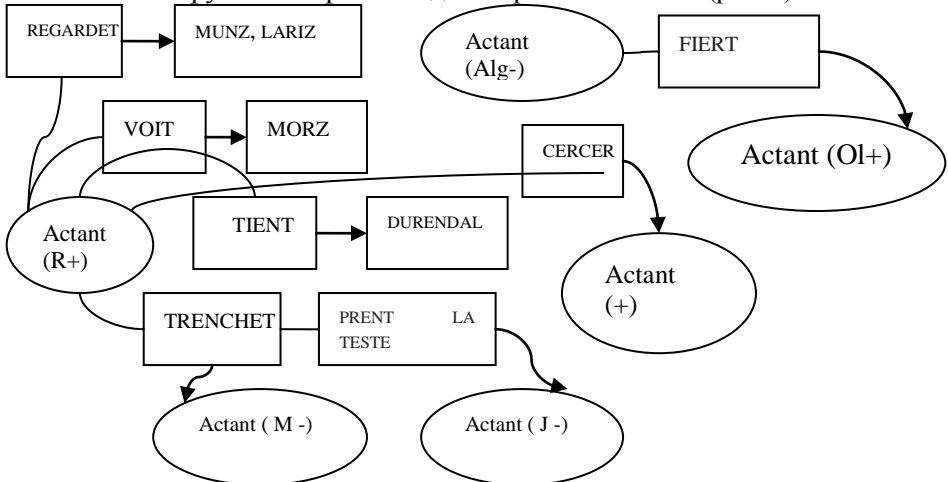

Рис. 5 Диспозиція актантів фрагменту "Втрати франків"

У наступному фрагменті Пісні зображено смерть головного героя. Він відчуває, що до нього прийшла смерть і поклала йому голову на серце. Лежить Роланд обличчям до Іспанії, під сосною, згадує свою милу Францію: 2355 *Ço sent Rollanz que la morz le transprent, Devers la teste sur le coer li escent*. Вбито могутнього лицаря, і ніколи він не побачить свого сеньйора, ніхто не замінить франкам незрівняного воїна. За словником лексема *morz* (старофр.) позначає «mort» ; *teste* (старофр.) – «tête»; *turnet* (старофр.) – «tourner»; *remembrer* (старофр.) «revenir à la mémoire» [5;6]:

*2375 Li quens Rollanz se jut dezuz un pin,
Envers Espaigne en ad turnet sun vis...
De plusurs choses à remembrer li prist:
De dulce France, des Humes de sun lign,
De Carlemagne, sun seignur, ki l'nurrit[7].*

Результати пропозиціонального аналізу зазначеного фрагменту представлені у таблиці (див. табл. 6):

Таблиця 6

Пропозиціональний аналіз фрагменту "Смерть Роланда"

Пропозиціональні структури	Моделі пропозиціональних структур
morz – transprent – Actant (R +)	об'єктив – дія
Actant (R +) – se jut – pin	агенс – дія – локатив
Actant (R +) – remembrer – france, humes, carlemagne	агенс – дія – бенефактив

Диспозицію актантів у наративному просторі фрагмента епічного твору "Пісня про Роланда" зобразимо на схемі (рис. 6):

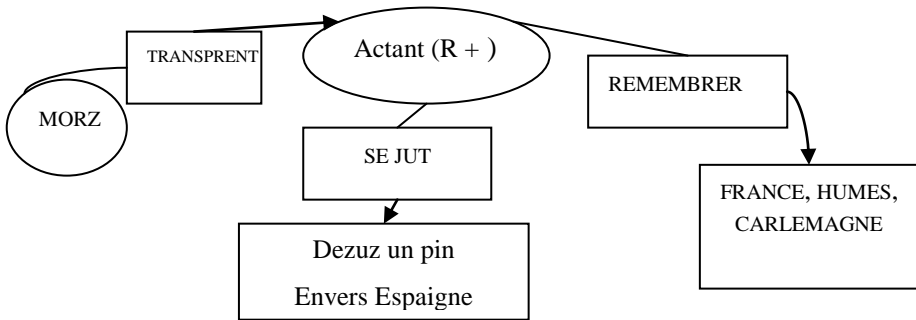

Рис. 6 Диспозиція актантів фрагменту "Смерть Роланда"

Тут на світанку знаходить його військо Карла: 2397 *Morz est Rollanz, Deus en sd l'anme es cels / Li Emperere en Rencesvals parvient*. Імператор з риданнями падає на коліна перед тілом племінника: 2403 *Carles escriet: « U estes vus, bel niés? »*; обіцяє помститися за нього: 2428 *Kar chevalchez: venges ceste dulur*. Поспішають війська швидше в дорогу, щоб наздогнати маврів і дати останній бій ворогу 2443 *Li Emperere fait ses graisles suner:/ Puis, si chevalchet od sa grant ost, li bers*.

Поранений Марсилій рятується від гніву імператора Карла в столиці, в Сарагосі: 2570 *Li reis Marsilies s'en fuit en Saraguce*. Він чує переможний клич французів, які увійшли до міста. Зійшлися його війська з військами Карла, але франки їх швидко розбили, залишивши сарацинів лежати на полі битви. Карл повертається на батьківщину, щоб поховати тіла героїв і здійснити справедливий суд над зрадниками.

Аналізуючи кожний фрагмент когнітивної мапи пісні-жеста, можна побачити, як відбувається розгортання нарративного простору всього твору, яким чином змінюються семантичні ролі героїв залежно від їх ментальної диспозиції.

Висновки. Таким чином, когнітивна карта є конструктором, який дозволяє інтерпретувати ментальну модель світу в епічному творі за рахунок її наповнення когнітивними моделями

пропозиційного типу, актантами, визначеними в результаті актантаного аналізу, та їх семантичними ролями.

В результаті проведеного комплексного пропозиційно-текстового і актантного виду аналізу було створено модель когнітивної карти, що є конструктором та інтерпретантою ментальної моделі світу різножанрових текстів французького фольклорного дискурсу.

Перспективи запропонованого дослідження полягають у подальшому використанні пропозиційного аналізу для побудови когнітивної мапи конкретного твору та фольклорного дискурсу зокрема.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карасик В.И., Слышкин Г.Г. Лингвокультурный концепт как единица исследования / Карасик Владимир Ильич, Геннадий Геннадьевич Слышкин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики. – 2001. С. 75-80 2. Попова Н.М. Моделивання національної концептосфери: семантичний аналіз та когнітивна інтерпретація / Попова Наталя Миколаївна // Проблеми семантики слова, речення та тексту: [зб. наук. пр.]. – Вип. 31. – Київськ. нац. лінгвістичний університет – К.: Видавничий центр КНЛУ, 2013, С. 197-207 3. Настенко С.В. Ключові концепти іспанської поезії XII – XX століть: когнітивна динаміка / Світлана Василівна Настенко // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики: зб. наук. пр./ М-во освіти і науки України, Київ.нац.ун-т ім. Тараса Шевченка/ Вип. 24 – К.: Логос, 2013, С. 283-289. 4. Современная американская лингвистика: Фундаментальные направления / Под. ред. А.А. Кибрика, И.М. Кобозевой и И.А. Секериной. Изд. 2-е, испр. и доп. – М.: Эдиториал Урсс, 2002. – 480 с.

ДОВІДНИКИ

5. *Antidote Druide* : correcteur, dictionnaires, guides [Электронный ресурс]. – Québec, Druide informatique, 2009 [7]. – Электрон. опт. диск (CD-ROM). – Систем. треб: Windows, Mac OS X, GNU/Linux. – Название с титул. экрана. 6. *Dictionnaire du Moyen Français* (1330-1500) [Режим доступа]: <http://www.atilf.fr/dmf>

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

7. *La chanson de Roland* [Електронний ресурс]. – [Режим доступу]: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k102947j>

Єсипович К.П.